

16. Waiting to See if a «Yes Man» Picked to Succeed Chávez Might Say Something Else. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nytimes.com/2012/12/23/world/americas/nicolas-maduro-chavez-chosen-successor-draws-mixed-opinions.html?_r=0

17. Who is Nicolas Maduro, possible successor to Hugo Chávez? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.csmonitor.com/World/Latest-News-Wires/2012/1209/Who-is-Nicolas-Maduro-possible-successor-to-Hugo-Chavez>

The article deals with the problem of succession, successors and assesses succession under different political regimes. Special attention is given succession of presidential power in Venezuela. The work is also determined by the nature of continuity in the country and the role of voters in making or refusing candidates successor.

Keywords: successor, succession, president, Venezuela, the political elite, the Bolivarian Revolution

В статті розкривається проблема преемничества, дається оцінка преемникам и преемничеству в условиях различных политических режимов. Особое внимание уделяется преемственности президентской власти в Венесуэле, определяется характер преемственности в данной стране и роль избирателей при принятии или отказе от кандидатуры преемника.

Ключевые слова: преемник, преемничество, президент, Венесуэла, политическая элита, Боливарская революция.

УДК 32.001 (477).

ББК 36.3

Тетяна Черниш

ФОРМУВАННЯ ТА ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

У статті досліджується процес формування та інституціоналізації політичної науки у західній політичній думці, що припадає кінець XIX першу половину XX ст. Очевидним залишається твердження, що політична наука заснована на широкій інтелектуальній традиції. До неї можна віднести античну філософію Платона та Арістотеля, вчення про державу і право римських юристів, «реалізм» Н. Макиавеллі, теорію суверенітету Ж. Бодена, вчення про розподіл влади Ш.-Л. Монтеस्क'є, політичну думку класичної німецької філософії та багато іншого. Однак подальша інституціоналізація політичних знань, формування самостійної області політичних досліджень і розробка специфічних методів аналізу призвели до появи політичної науки майже одночасно в ряді західних країн.

Ключові слова: політична наука, політологія, політика, філософія, право, соціологія, суспільство, держава.

Виникнення політології як науки і як професійного виду діяльності відноситься до кінця XIX ст, що було викликано рядом факторів. Французький політолог П. Фавр відносить до них як загальні умови появи соціальних наук (економіки, психології, антропології тощо), так і особливі умови виникнення політичної науки - однієї з соціальних наук. У число перших він включає розквіт промислової революції та індивідуалізму, надання великого значення науці в суспільстві, а також формування особливого класу "виробників та споживачів гуманітарних наук" у зв'язку з ростом середнього рівня освіти населення і становленням структури сучасного університету.

До особливих умов, що сприяли спеціалізації політичної науки, Фавр відносить:

- 1) більш чітке розмежування економічних, моральних, соціальних і політичних категорій, що виправдовувало вивчення особливого світу - політичного. Відомо, що вже в 20-х роках XIX ст. Гегель відрізняв громадянське суспільство (соціальна категорія) від держави (політична категорія);
- 2) поява в державі сучасного управлінського персоналу, що визначило розвиток адміністративного права та політичної науки;

3) демократизація політики шляхом розширення політичної участі виборців, що сприяло розвитку політичних дискусій в суспільстві.

Всі ці умови і сприяли появі політичної науки майже одночасно в ряді західних країн. Очевидно, що на початку XIX ст. були сформульовані найважливіші підходи, які виявилися ключовими при розробці основних політичних теорій і концепцій сучасності. А це, природно, створювало передумови для формування самостійної наукової дисципліни, покликаної професійно досліджувати і аналізувати світ політичного.

Об'єктом даної статті є становлення політичної науки як професійної навчальної та наукової дисципліни. Мета статті - визначити процеси формування та інституціоналізації політичної науки у західній політичній думці.

Проблеми формування та інституціоналізації політичної науки досліджують такі українські вчені, як В.Д. Бабкіна, Ф.М. Кирилюк, А. Коваленко, О. Романюк, О. Федорчук, А. Філатов, Ю. Шемшученко, М. Шаповаленко.

Початки викладення політичних знань можна знайти ще в середньовічних університетах, де з чотирьох факультетів (теологія, медицина, право і філософія) щонайменше два стосувалися вивчення управління політичним життям. Факультет права обов'язково поширював знання про інститути управління, їх статус та значення. З часом вивчення принципів юриспруденції та конституційного і адміністративного права призвело в деяких університетах до формального відокремлення політики як самостійного предмета вивчення.

Процес формування і виділення політології з загальної системи соціальних і гуманітарних наук зайняв кілька десятиліть, які припадають на кінець XIX – початок XX ст. Тому прив'язувати її народження до якої-небудь конкретної дати в тій чи іншій країні можна тільки умовно. У Німеччині початком власне політичної науки можна вважати вже виникнення в першій половині XIX ст. правової школи, яка поставила собі за мету вивчення держави в різних її аспектах і проявах. Основи цієї школи були закладені роботами І. Канта і Г. Гегеля, особливо «Філософією права» останнього.

Важливу роль зіграли відомі німецькі правознавці і державознавці Л. Фон Штейн, О. фон Гірке, Р. Еллінек. Головна особливість правової школи полягала в тому, що вона зводила політичне дослідження до ідеї держави, що інтерпретується як комплекс формальних конституційних норм. Зокрема, велику роль у створенні автономної науки про державу зіграв німецький правознавець Лоренц фон Штейн, автор фундаментального восьмитомної праці "Вчення про правління" (1865-1884 pp.) Поступово намітився поділ між державознавством і власне політичною наукою, яка досягла помітного прогресу в другій половині XIX ст. Помітний внесок у розробку найважливіших категорій і концепцій світу політичного внесли такі представники німецької політичної науки і політичної філософії, як М. Хасбах, М. Вебер, К. Шмітт та інші.

Формування політичної науки у Франції зайняло приблизно півстоліття між двома символічними датами: 1871 р., коли Е. Бутлі заснував «Вільну школу політичних наук» і 1913 р., коли була опублікована книга А. Зігфріда «Політична карта Західної Франції за Третьою республікою». Між цими датами було опубліковано безліч робіт, що склали основи французької політичної науки. Це перш за все П. Жане «Історія політичної науки у її зв'язку з мораллю» (1851 р.), «Принципи політичної науки» Е. де Пар'є (1870 р.), «Елементи політичної науки» Е. Шевр'єра (1871 р.), «Філософія політичної науки» Е. Акола (1877 р.). За ними наступними стали класичними праці А. Ерсана, А. Мішле «Ідея держави» (1896 р.) та «Політична доктрина демократії» (1901 р.), Л. Дюгі («Конституційне право») та інші. Значну роль у розвитку політичної науки у Франції зіграли факультети права в університетах. Багато французьких правознавців

вважали, що політична наука є не більше ніж конституційне право. Тому у Франції широке поширення отримав юридичний підхід до аналізу політичних наук, який заснував М. Оріу, автор твору «Основи публічного права» (1910 р.).

Виокремлення та формування політичної науки в Великобританії почалося в кінці XIX ст. з виникнення при Лондонському університеті Лондонської школи економіки і політичних наук. Уже перед Другою світовою війною в Оксфордському, Кембріджському, Манчестерському, Ліверпульському та інших університетах стали викладати політичні дисципліни. При цьому головна увага концентрувалася на державному управлінні і політичних інститутах, англійському конституційному і адміністративному праві, політичній філософії та теорії, міжнародних відносинах і колоніальній адміністрації. У той період тон у політологічних дослідженнях задавали Е. Баркер, Д. Коул, Г. Ласкі, Ч. Меннінг, У. Робсон, Г. Файнер і інші.

Вперше формальне викладання політики почалося в 1613 р. у Нідерландах в університеті Leiden. У Швеції, в 1622 р., в університеті Uppsala навіть заснували кафедру з ораторства та політики, а в Abo Akademi у 1640 р. було створено кафедру політики та історії. Знання, що викладалися тоді в цих предметах, досить відрізнялися від сучасного уявлення про політологію, однак, це вже був початок розуміння важливості і необхідності окремої галузі знань про політику.

У другій половині XIX ст. з'явилися зародки факультетів політичних наук. Наприклад, у Дубліні у новозаснованому Католицькому університеті в 1855 р. було створено кафедру соціальної та політичної науки, яка згодом стала факультетом етики та політики. З 1840 р. термін політика в сучасному розумінні почали застосовувати в університеті Uppsala, а професійна підготовка спеціалістів з історії та політики у Швеції розпочалася в Lund з 1889 р. і окремо – лише спеціалістів з політичних наук в Gothenburg з 1901 р. У 1868 р. в Корнелл (США) було створено факультет історії, соціальних та політичних наук. У Бельгії школи політичних наук та Вільний університет Брюсселя в 1893р. створили факультети політичних та соціальних наук. Перед Першою світовою війною в Німеччині розпочалося стрімке вивчення політики під гаслом соціології. У Англії навіть наприкінці 1940-х р. ще не було окремого факультету політології.

Деякі десятиліття зайняв процес формування політичної науки в США. Засновником систематичного дослідження політики в Америці вважався Френсіс Лейбер, який ставши в 1857 р. професором історії і політичної економії в Колумбійському коледжі (пізніше перейменованому в Колумбійський університет), почав читати лекції з політичної філософії, в центрі яких стояли питання теорії держави і політичної етики.

Джон Берджес, який змінив в 1876 р. Ф. Лейбера, заснував в тому ж Колумбійському коледжі, в 1880 р., школу політичної науки. Ця школа готувала наукові кадри з підготовкою і захистом дисертацій, а в 1886 р. почала випускати журнал «Щоквартальник політичної науки». Важливу роль у становленні американської політології мала книга Дж. Берджеса «Політична наука та порівняльне конституційне право» (1890 р.).

Приклад Колумбії наслідував університет Джонса Гопкінса та інші провідні навчальні заклади США. У 1876 р. відбувся перший випуск фахівців за програмою «Історія та політичні науки» у Джонса Гопкінса, а через чотири роки в Колумбії з'явилася перша школа (аспірантура) політичних наук. Окремі факультети політичних наук були створені в університетах – Колумбійському в 1903 р., Іллінойс та Вісконсін у 1904 р., Мічіган у 1911 р., а в 1914 р. з 534 коледжів у 200 викладалися курси з політичних наук і 40 мали самостійні кафедри політичних наук.

Поширенню політичних знань у світ сприяло і створення національних асоціацій політичних наук. Ще в 1884 р. у Великій Британії виникла політична орієнтована група лівої орієнтації та більш консервативна група, що мала назву «Політичне та економічне планування» (1931 р.). У 1900 р. у Парижі відбувся конгрес з політичних наук (1930 р. такий конгрес було проведено у Стокгольмі). У 1903 р. була створена Американська асоціація політичних наук, що поклала початок виникненню подібних асоціацій в самих штатах, а дещо пізніше і в інших країнах.

Канадська асоціація політологів зорганізувалась у 1913 р., Китайська асоціація – 1932 р., Японська – 1948 р. Українську асоціацію політологів було засновано у 1991 р., а в 1993 р. створено Українську академію політичних наук. У 1991 р. на базі Радянської асоціації політичних наук була створена Російська асоціація політичних наук. З 1906 р. почав видаватися журнал «Огляд американської політичної науки», з 1939 р. - «Журнал політичних досліджень», а з 1948 р. почав видаватися журнал «Основи американської академії політичних і соціальних наук», які і в наші дні продовжують грати важливу роль в розробці ключових проблем політичної науки.

Варто відзначити, що процес формування сучасної західної політології у різних країнах був неоднаковий. Різною була соціально-історична ситуація, нетотожними наукові основи розвитку, а звідси неоднакова роль різноманітних національних шкіл політичної науки щодо становлення сучасної політології. Якщо наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. політичні концепції розвивалися з однаковим успіхом як в Європі, так і в Америці, то потім, через масові війни, криваві революційні процеси і формування тоталітарних режимів у Європі, внесок цього континенту в формуванні нової науки припинився.

Ще однією причиною призупинення розвитку європейської політології стала еміграція європейських вчених до Америки. США, як найдинамічніше суспільство ХХ ст. взагалі вирізняється інтелектуальним лідерством щодо розвитку передових і пріоритетних наукових дисциплін. Політологія тут розвивається на основі не лише традиційної політичної науки, але і соціології та психології, котрі першими почали неформально вивчення політичних структур.

Останнє десятиліття ХІХ – початок ХХ ст. стали тим періодом, коли політична сфера виділилась як самостійна підсистема людського соціуму. Саме в цей період завершилось формування у більшості промислово розвинених країнах важливих державних і політичних інститутів, які разом утворили сучасну державно-політичну систему. Мова йде перша за все про чіткий розподіл влади, становлення парламенту, виконавчої і судової влади як самостійних інститутів влади, партії і партійні системи, виборчу систему, державну службу і т.д. Все це обумовило необхідність становлення та розвитку політології як науки.

Саме поняття "політична наука" мало досить широке і невизначене значення. Воно охоплювало політичну філософію, право, політичну історію, дослідження державно-правових і політичних інститутів і навіть політекономію. У червні 1903 р. у французькому філософському суспільстві відомий психолог Г. Тард зробив доповідь, присвячену проблемі класифікації наук О. Конта і А.-А. Курно. За словами Тарда, Конт виділив п'ять фундаментальних наук в такій послідовності: математика, фізика-хімія, астрономія, біологія, соціологія. Курно запропонував свій перелік. математика, фізичні науки, біологічні науки, науки про дух і політичні науки. У одного, як видно, систему замикала соціологія, а в іншого - політичні науки. Від того, яка з цих систем здобуде перемогу, залежало, яка з двох наук - соціологія або політологія - займе місце в ієрархії фундаментальних наук разом з природничими науками, а яка - місце окремої дисципліни в рамках іншої. Тард вважав, що перемогла класифікація О. Конта.

У той період державні і політичні інститути вивчалися головним чином філософами і соціологами, такими як О. Конт, Г. Спенсер, Л. Уорд та ін. Так, вже в другій половині XIX ст. Г. Спенсер розробив свою соціологію політичних інститутів. У зв'язку з цим можна погодитися із С. Липсетом, який вважав, що найбільші соціологи кінця XIX ст. в більшості своїй були одночасно політичними соціологами або ж "соціологічно мислячими політологами". Такі соціологи кінця XIX - початку XX ст. як М. Вебер, Е. Дюркгейм, В. Парето та інші були одночасно і політичними філософами. Сама політологія, так само як і соціологія, розглядалася як дочірня дисципліна більш класичних наук - філософії, юриспруденції, політекономії.

У подальшому політична наука все виразніше відгалужується від соціології, політекономії, історії, юриспруденції тощо. У цьому контексті важливе значення мала розробка визнаними суспільствознавцями кінця XIX - початку XX ст. основоположних політологічних концепцій і теорій. Тут перш за все слід назвати М. Вебера, який розглядав політичні явища як особливі реальності, що мають власну логіку розвитку і, відповідно, власну історію. Він, зокрема, вважав, що політика зумовлена не тільки поділом праці або виробничими відносинами, а й в рівній мірі впливом адміністративних структур. Велике значення мали сформульовані Вебером концепції бюрократії та плебісцитарної демократії.

Слідом за К. Марксом і М. Вебером ціла плеяда таких вчених, як В. Вільсон, Дж. Брайс, В. Парето, Р. Міхельс, Г. Моска висунули власні теорії політичного розвитку. Так, Парето, Моска і Міхельс прийшли до висновку, що будь-яка система політичного правління, незалежно від її формально-юридичного або ідеологічного характеру, є, по суті, олігархічною або еліністичною. Тут особливо слід відзначити теорію еліт, яку сформулював Г. Моска в роботах "Теорія правління і парламентське правління" (1884 р.) і "Основи політичної науки" (т.1 - 1896 р. і т.2 - 1923 р.). Послідовниками цієї теорії були В. Парето, а також Р. Міхельс, які розробили теорії циркуляції еліт і "залізного закону" олігархії, згідно з якими політичні реальності в усіх політичних системах визначаються суперництвом, конкуренцією і, відповідно, зміною при владі різних угруповань еліт. Виходячи з такої постановки питання, всі вони вважали основним завданням політичної науки вивчення еліт, особливостей їхнього функціонування і закономірностей їх періодичної зміни при владі.

Великий внесок в розвиток політичної соціології вніс американський політичний вчений А. Бентлі, що на початку XX ст. опублікував ряд робіт, в яких розроблялася теорія груп. А. Бентлі розглядав групу як фундаментальну одиницю політики, що діє під інституційним контролем адміністративних установ, судів, законодавчих органів і політичних партій. Багато в чому теорія груп була реакцією проти правового формалізму, оскільки стверджувалося, що групова взаємодія конституює реальність політичного життя, що діє за юридично-правовою ширмою суспільства і держави. Надаючи цьому основне значення, Бентлі і його послідовники оцінювали групу як найважливіший предмет дослідження політичної науки.

Особливо інтенсивно процес формування політології як у США, так і в Європі відбувався в другій половині XX ст., коли виокремилися основні її національні школи і напрями, у межах яких розробляли методологічні засади, принципи, методи та інструментарій досліджень, термінологічний апарат та інше. Ці напрями і школи сформувалися вже після Другої світової війни.

Важливу роль у розвитку політології відіграла Міжнародна конференція (колоквіум) з питань політичної науки, організована з ініціативи ЮНЕСКО у Парижі у 1948 році. Тут було прийнято спеціальний документ, який систематизував і оприлюднив складові елементи політичної науки. Було виділено чотири блоки цих елементів:

- Політична теорія: політична теорія та історія політичних ідей;
- Політичні інститути: конституція; центральне управління; регіональне і місцеве управління; публічне адміністрування; економічні і соціальні функції управління, порівняльний аналіз політичних інститутів, судова система;
- Партії, рухи і асоціації: групи тиску, участь громадян в управлінні і адмініструванні, громадська думка, вибори;
- Міжнародні відносини: зовнішня політика держав; міжнародні організації, міжнародне право.

У 1949 році у рамках ЮНЕСКО було створено міжнародну асоціацію політичних наук, яка об'єднала більшість національних асоціацій. Вона проводить щорічні конференції, які мають велике значення для розвитку політологічних досліджень.

Отже, наприкінці ХІХ ст. політологія формувалась у двох напрямках. Якщо європейська політологія розвивалась як синтез емпіричного і теоретичного знання, то американська в напрямку позитивізму. Так, наприклад, у Німеччині політична наука розвивалась як соціологія політичних інститутів. Її головним об'єктом була держава, тому політична наука виникла як соціологія держави. Майже до другої половини 30-х років у цих межах розвивалася політологія більшості європейських країн. А в США в цей час політологія прирівнювалась до природничих наук, спираючись на вчення засновників європейського раціоналізму ХVІІ – ХVІІІ ст. Позитивістську методологію, яка переважала в американській політології у 30-40-х роках ХХ ст. (її представниками були Ч. Меріам і Дж. Кетлін), критикував У. Елліот наголошуючи, що політологію не можна вважати точною наукою і вимірювати її математичними методами, оскільки це призведе до одностороннього накопичення фактів. Проте саме американський вплив з його нахилом до позитивізму переважав у цей час в західній політології. Саме до США перемістився центр розвитку соціальних та гуманітарних наук, оскільки у тоталітарних країнах Європи, дослідження у сфері політології були спрямовані на підтримку ідеології та пропаганди правлячих режимів. До перших десятиліть ХХ ст. політологію сприймали як «нову науку» і дискутували щодо її прав на існування. Саме поняття «політична наука» мало доволі широке і невизначене тлумачення: воно охоплювало політичну філософію, політичну історію, право, дослідження державних і політичних інститутів та інше. Уже наприкінці ХХ ст. політологія виступає як самостійна, системна та міждисциплінарна наука. У кожній розвиненій країні сьогодні існує певна система політичних дисциплін теоретичного, практичного і емпіричного характеру; сформувалися національні школи і напрями в політології.

1. Алмонд Г. Политическая наука: история дисциплины / Г. Алмонд // Полис – 1997. - №6. – С. 175-183.
2. Бабкіна О.В., Горбатенко В.П. Політологія / О.В. Бабкіна, В.П. Горбатенко. – К.: ВЦ, 2005. – 568 с.
3. Гаджиев К.С. Введение в политическую науку / К.С. Гаджиев. – М.: Логос, 2000. – 544 с.
4. Гаджиев К.С. Политология: Учебник для высших учебных заведений / К.С. Гаджиев. – М.: Логос, 2001. – 488 с.
5. Денисенко В.М., Матвієнків С.М., Штерн В.Ю. Політологія. Вступ до спеціальності. Підручник для студентів вищих навчальних закладів / В.М. Денисенко, С.М. Матвієнків, В.Ю. Штерн. – Львів: Астролябія, 2007. – 360 с.
6. Ильин М.В., Коваль Б.И. Что есть политика и что - наука о политике (опыт нетрадиционного обзора) / М.В. Ильин, Б.И. Коваль // Полис. – 1991. - №4. – С. 103.
7. Лейст О.Є. История политических и правовых учений / О.Є. Лейст. – М.: Юридическая література, 1997. – 576 с.
8. Шляхтун П.П. Політологія: теорія та історія політичної науки / П.П. Шляхтун. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 472 с.

In the article the process of forming and інституціоналізації politically of science is investigated in a western political idea, that an end of XIX is the first half of XX to the century Obvious there is a statement, that political science is based on wide intellectual tradition. To her it is possible to take ancient philosophy of Platon and Aristotle, studies about the state and right for the Roman lawyers, "realism" of N. of Makiavelli, theory of sovereignty of J.Boden, studies about distribution of power of Charles de Montesquieu, political opinion of classic German philosophy and many other. However further інституціоналізація of political knowledge, forming of independent area of political researches and development of specific methods of analysis resulted in appearance of political science penecontemporaneous in a number of occident.

Keywords: *political science, political science, politics, philosophy, right, sociology, society*

В статье исследуется процесс формирования и институционализации политической науки в западной политической мысли, что приходится конец XIX первую половину XX в. Очевидным остается утверждение, что политическая наука основана на широкой интеллектуальной традиции. К ней можно отнести античную философию Платона и Аристотеля, учение о государстве и праве римских юристов, "реализм" Н. Макиавелли, теорию суверенитета Ж. Бодена, учения о распределении власти Ш.-Л. Монтескье, политическое мнение классической немецкой философии и много других. Однако дальнейшая институционализация политических знаний, формирования самостоятельной области политических исследований и разработка специфических методов анализа привели к появлению политической науки почти одновременно в ряде западных стран.

Ключевые слова: *политическая наука, политология, политика, философия, право, социология, общество*